

BOGDAN L. DABIĆ

GRČKI ELEMENTI U SRPSKOHRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Južni Sloveni su najmanja skupina slovenskih naroda, koja je nekako odsječena od glavne mase Slovenstva. Od Istočnih Slovena njih razdvajaju Rumuni, a od Zapadnih odvajaju ih Mađari i austrijski Nijemci. Preci Južnih Slovena izbili su čak na obale Sredozemnog mora i tako došli u doticaj s razvijenijom civilizacijom mediteranskog područja. A poznato je da se upravo u tom bazenu razvila evropska civilizacija, prije svega u drevnoj Heladi i antičkom Rimu. Ranije su Sloveni bili daleko od Sredozemlja i nisu kontaktirali s nosiocima mediteranske civilizacije¹. Zbog toga dolazak jednog dijela Slovena na Balkansko poluostrvo predstavlja događaj od izuzetne važnosti za njihovu kulturu i jezik. Naši preci došli su na Balkan u dvije velike struje: jedni preko Panonije, drugi preko Dakije². U novoj domovini oni su zatekli drugačije prilike i u smislu reljefa i u smislu prirodnih uslova, a pogotovu su se sučelili s novinama na području civilizacije³. Iz stare domovine, koja je bila močvarna i šumovita, dospjeli su u brdovite predjele Balkana i u posve drugačije klimatske prilike. To je mnogo uticalo na njihov novi način sticanja sredstava za život, što se u krajnjem slučaju odrazilo i na rječniku njihovog jezika.

Za našu analizu najvažnije je to — u kakve su kulturne prilike dospjeli preci balkanskih Slovena. Činom svoje seobe oni su stupili u neposredan doticaj s nosiocima razvijene evropske civilizacije onog doba — s Vizantijcima i Latinima. U to vrijeme hrišćanstvo je već nekoliko vijekova funkcionisalo kao priznata državna vjera. Crkva kao institucija bila je u tijesnoj sprezi s ostalom feudalnom hijerarhijom, čak bi se moglo reći — postala je uporište feudalnoga društva. U daljem razvitku crkva će sve više preuzimati u svoje ruke školstvo i prosvjetu, uzeće pod svoj patronat pismenost i književnost, humanističke discipline u nauci. Religija nije samo obred nego je to sistem

¹ Vidi o tom opširnije u knjizi Bernstein S. *Gramatica comparata a limbilor slave*, izd. Editura didactica, si pedagogica, Bucuresti 1966; str. 49—59.

² Preko Dakije su došli preci današnjih Bugara i Makedonaca, a takođe jednog dijela Srba. Preko Panonije su došli preci Slovenaca, Hrvata i većeg dijela Srba. Na tome počiva i podjela južnoslovenskih jezika na dvije podskupine, zapadnu i istočnu. Opširnije o tom u već citiranoj knjizi S. Bernštejna, str. 76—79.

³ Opširnije o tom vidjeti u knjizi P. Ivića, *Srpski narod i njegov jezik*, izd. SKZ, Bgd, 1971; str. 7—12.

o Slovincima

*Sloveni - Vizantijski - Latini
(pokršćenje)*

*hebrejski
grčki
latinski*

moralnih shvatanja, zatim određen način života i filozofija istorije⁴. Vjera je i sistem ideoloških pogleda, pa za sve to crkva mora imati razrađen jezik na kojem će izlagati osnovne postavke vjere. U bazenu Sredozemlja odavno su se u toj funkciji učvrstila tri jezika⁵. Istoričari su već utvrdili način — kako i kad su doselili Sloveni na Balkan, u novu domovinu. Malo uprošćeno, možemo reći da su naši preci zaposjeli današnja boravišta više mirnim putem nego u direktnim oružanim sukobima. Dolazili su u velikim masama i s početka su obično zaposjedali upražnjene prostore, koje su raniji žitelji bili već napustili iz ovih ili onih razloga⁶. U vrijeme doseljavanja Sloveni su bili društveno organizovani u rodove i plemena. Kad su se ustalili na Balkanskom poluostrvu, ubrzo su počeli da stvaraju manje ili više nezavisne državne tvorevine, jedni prije — drugi kasnije. Morali su da nađu neki *modus vivendi* s novim susjedima. Novi slovenski susjedi bili su razvijeniji u privrednom i kulturnom pogledu. Oblici kontaktiranja među susjedima bili su raznovrsni: privredna i trgovinska saradnja u miru, ali ponekad i ratni sukobi. Tako su naši preci stupali u neposrednije odnose s Vizantijscima i Latinima.

naših dana 2000

Jedan od načina da se ti poljuvarvarski došljaci uključe u normalan privredni i kulturni život balkanskog podneblja bila je hristijanizacija (pokrštavanje). To je u ono doba bila jedina kapija kroz koju se moralo proći — da bi se postalo korisnikom evropske civilizacije, što se već ocrtavala u dva svoja velika središta — Konstantinopolju i Rimu. Nastanak slovenske pismenosti usko je povezan sa činom pokrštavanja Slovena. Bili bismo, ipak, u zabludi ako bismo povjerovali da su Vizantijski i Latini imali na umu samo prosvjetiteljsku i moralnu stranu hrišćanstva. Naprotiv, širenjem hrišćanstva u redovima poljuvarvarskih Slovena, svojih novih susjeda, oni su slijedili određene političke ciljeve. Primanjem hrišćanstva Sloveni su zapravo automatski morali da priznaju Vizantijske i Latine za svoje vjerske i političke gospodare^{6a}. Slovenski prvoučitelji, Cirilo i Metodije, bili su zapravo dva učena Vizantijsca — pravi entuzijasti u vjerskom i prosvjetiteljskom smislu. Njihova je misija u početku bila namijenjena Zapadnim Slovenima (Moravcima), ali se docnije protekla na gotovo sve Slovene. Okolnosti u kojima je nastala slovenska pismenost i odvijala se djelatnost slovenskih prvoučitelja obavijene su docnije velom legende. Slavistima nije bilo lako da razluče — šta je u svemu tome istorijska istina, a šta su mitske naslage. Pa ipak, danas znamo uglavnom šta je srž toga procesa i kako je on tekao u početku.

⁴ O tom vidjeti u knjizi O. Mandić, *Rječnik judaizma i kršćanstva*, izd. MH, Zagreb, 1969; odrednice: religija, kršćanstvo, judaizam.

⁵ To su *hebrejski, starogrčki i latinski*. Pristalice i pobornici upotrebe tih triju jezika u liturgiji nazivaju se u staroj slovenskoj književnosti *trijažničima*. Vidi o tom u raspravi črnorisca Hrabra »O pismenih« — u knjizi Aleksić R. *Čitanka staroslovenskog jezika*, izd. Naučna knjiga, Bgd, 1950; str. 148—150.

⁶ O tome opširnije u već citiranoj knjizi P. Ivića, *Srpski narod i njegov jezik*, str. 8—9.

^{6a} Podatke o tome možemo naći u knjizi Šetka J. *Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla*, izd. Šibenik, 1940; str. 5—8; :—11.

Prema tome, grčki uticaj, vjerski i kulturni, na nosioce sh. jezika star je onoliko koliko i slovenska pismenost. Razumije se samo po sebi da je tad počeo i jezički uticaj, koji se docnije nastavio i traje sve do naših dana. Jezički uticaj isprva je išao preko staroslovenskog, koji je tako postao glavni isporučilac grecizama u mnoge slovenske jezike. Pri svemu tome valja imati na umu da je srpska srednjovjekovna država bila uređena po vizantijskom modelu. Organizacija kraljevskoga dvora i državne uprave podražavala je dostojan uzor Vizantije — kao moćne i istovjerne carevine. U tom smislu ilustrativna je i jedna epizoda iz srpske istorije — u kojoj se Dušan proglasio »carem Srba i Grka«. Grčki jezik uživao je velik prestiž u istočnim oblastima današnje teritorije sh. jezika⁷. Bio je to jezik Novog zavjeta, jezik vodeće carevine u feudalnoj epoci i, najzad, liturgijski jezik istočnog hrišćanstva. Crkveni raskol na zapadnu i istočnu crkvu nije nigdje u Evropi ostavio tako velike posljedice kao na našem tlu. Ovdje to napominjemo zbog njegovog velikog značaja i za temu koju razvijamo. Jedan dio nosilaca našeg jezika našao se tako (od 11. vijeka) u vizantijskom krugu, drugi — u latinskom.

Pri razmatranju procesa ulaženja evropeizama u naš jezik ne smijemo gubiti iz vida način formiranja sh. književnog jezika. Ovdje ćemo napomenuti da je zajednički sh. književni jezik relativno mlad. Datiramo ga obično ilirskim pokretom i djelatnošću Vuka Karadžića. Već u to vrijeme on je koncipiran kao zajednički jezik, ali su njegovi korisnici i dalje unosili u njega svoje dotadašnje pisane tradicije i izgovorne navike⁸. Novi zajednički jezik nastao je u uslovima političke i kulturne razjedinjenosti naših naroda, pa su tako nastale i dvije njegove varijante — istočna i zapadna.

Već sa počecima slovenske pismenosti ulaze u slovenske jezike pojedine riječi što znače crkvene pojmove, na primjer: *anđeo*, *apostol*, *sofona*, *đavo* itd. Još u crkvenoslovenskom jeziku nalazimo mnoštvo riječi grčkog porijekla. Ne radi se uvijek o neposrednom preuzimanju, već se to odražava i na frazeologiji; a naročito ima dosta kalkova: *miloserdije*, *malověrje*, *vsedržitelj* itd. U docnijem razvitku našeg jezika grčke pozajmice nisu ulazile samo putem knjige već i usmeno, pa su neke od njih postale svakidašnje narodne riječi: *trpeza*, *kutlača*, *miris* itd. Pa ipak, glavni fond grecizama u našem knjiž. jeziku ušao je putem knjige, i on će nas najviše zanimati zbog prirode ove rasprave. Udaljujući se sad od početaka slovenske pismenosti i prilazeći neposrednije našoj temi, ulazimo u 19. vijek, kad se masovnije i organizovanije uvode grecizmi u naš jezik. To je sad postao opšteevropski proces, pa smo često grecizme primali posredovanjem zapadnoevropskih jezika.

Odnos prema vizantijskoj kulturi i književnosti, pa prema tome i odnos prema grčkom jeziku, nije bio jednak kod svih nosilaca našeg jezika. Na zapadu naše govorne teritorije (kod Hrvata) više se osla-

⁷ O tom vidjeti u knjizi Popović I. *Istorija srpskohrvatskog jezika*, izd. Matica srpska, Novi Sad, 1955; str. 148—150.

⁸ Vidjeti o tom u knjizi Jonke Lj. *Književni jezik u teoriji i praksi*, izd. Znanje, Zgb, 1965; str. 3—10.

njalo na latinski jezik i katoličku kulturu, koja je već postala opšteevropska. Na istoku naše govorne teritorije (kod Srba) politički život, a takođe vjerski i kulturni, orijentisao se prema Vizantiji. Iz toga proizlazi da se kulturnoistorijska tradicija kod Hrvata i Srba znatno razlikovala, ali je ta razlika vazda ostala u evropskim okvirima. Dva glavna središta hrišćanske crkve, u periodu poslije raskola, dokučivala su se upravo preko naše teritorije. Početne razlike između ta dva središta sve su se više produbljivale — nisu ostale samo na crkveno-vjerskom planu, već su zahvatile mnoga područja kulturnog i političkog života. Vizantija i Rim bili su oponirani u smislu prestiža i težnji za vođstvom u cijelom hrišćanskom svijetu. Sve to moramo imati na umu pri analizi grecizama u našem jeziku. Kulturni uticaj Vizantije prisutan je na našem istoku i na našem zapadu, ali je ipak izraženiji na istoku (kod Srba). U staroj srpskoj državi odnos prema vizantijskoj kulturi i grčkom jeziku bio je vrlo prisan, što opet nije moglo da isključi politička neslaganja sa matičnom zemljom pravoslavlja. Srpskohrvatski književni jezik daje dosta građe za analizu koju obećava naslov ove rasprave. Između ostalog, u njemu nalazimo mnoge dublete na glasovnom i obličkom planu — koji su najčešće sučeljeni u smislu naših dviju varijanata.

GLASOVNA ADAPTACIJA GRČKIH ELEMENATA

Pošto je već ranije bilo riječi o glasovnom sistemu starogrčkog jezika, sad smo u prilici da operišemo time kao nečim poznatim. Zbog toga ćemo se ovdje samo dotaći pojedinih grčkih samoglasnika, odnosno suglasnika, i odmah analizirati načine njihove adaptacije u našem tekstu. U grčkom je bilo 5 osnovnih samoglasnika: /a/, /o/, /e/, /i/, /y/. Oni su se realizovali kao dugi ili kao kratki samoglasnici. U grčkom je to bilo njihovo distinktivno obilježje, pa su čak postojala i zasebna slova za dugo e i dugo o (η i ω)⁹. Između nabrojanih samoglasnika pažnju zaslužuje zaokrugljeno y. On se u starogrčkom izgovarao približno kao njemačko ü ili francusko u. Naš jezik ne zna uopšte za taj tip samoglasnika, pa će se grčko y u našem tekstu zamjenjivati našim i-samoglasnikom. Tako ćemo dobiti: *Vizantija, gimnazija, papirus, ritam, tip* za grčko *Bysantion, gymnasion, papyros, rhythmos, typos*. Grčko ou je samo složena grafema, inače vrijedi u izgovoru kao prost samoglasnik; prema tome, i njega bi valjalo pribrojati prostim samoglasnicima. Imamo ga u primjerima: *Uran, Muza < Ouranos, Mousa* itd.

Dvoglasnici čine zaseban sloj starogrčkog vokalizma. Poznato je da je grčki najbolje očuvao prajezičke diftonge, reda u i reda i. Od prvih su se sačuvali samo au i eu (jer se ou izjednačio s običnim u-vokalom); od drugih sačuvala su se 3 dvoglasnika: ai, oi, ei. Diftonzi reda u dali su u našem jeziku najčešće (au) i (eu). Primjeri: *argonauti, astronautika, Augijeve štale, automat(ika), hidraulika, mauzolej; eufonija, eufemizam, euforija, katareusa, pseudonim*. Po tom modelu uobličena

⁹ Vidjeti u knjizi Musić-Majnarić, *Gramatika grčkoga jezika*, izd. ŠK, Zagreb, 1961; str. 3—10.

je većina grecizama u obje varijante našeg jezika¹⁰. U zapadnoj varijanti našeg jezika navedena zamjena je nešto dosljednija, dok ćemo u istočnoj varijanti imati ponekad (av, ev) kao zamjenu za grčke dvoglasnike reda u (*agava, kamilavka, Kavkaz, lavra, Pavle, Savle, stavrofor*); isto tako *jevanđelje, Evropa, evropeizam, Jevrem, Paraskeva*. Neki od gore navedenih dvoglasnika nalaze se u položaju ispred samoglasnika, pa drugačija zamjena nije ni mogla biti (*agava, jevanđelje*). I u zapadnoj varijanti našeg jezika susrešćemo ponekad zamjenu sa av, ev: *Kavkaz, Evropa, evropeizam*. Tu se vjerovatno radi o prožimanju dviju varijanata istog jezika. Imenice koje su u grčkom originalu sadržavale dvoglasnike au i eu često su u našem jeziku oponirane u glasovne dublete — po varijantama. Evo kako to izgleda u konkretnim primjerima:

istočna varijanta	zapadna varijanta
Jevgenije	Eugen(ij)
Jevdokija	Eudokija
Jevrosima	—
Evripid	Euripid
evharistija	euharistija
evnuh	eunuh
Mavri	Mauri
Zeus	Zeus itd.

Zanimljivo je da je ime hrvatskog pisca *Mavro* (sic!) *Vetranović*, a ne *Mauro* ili, možda, *Mauricije* — kako bismo to očekivali.

Što se tiče dvoglasnikâ reda i, stvari stoje malo drugačije, jer su se ti diftonzi preinačili već na vizantijskom tlu — u smislu njihove monoftongizacije. Oni su obično davali *e* ili *i*. Tome je unekoliko doprinijela i latinska grafija grčkih imenica. Tako imamo *ekonomija* < *oikonomia*, *Eshil* < *Aischilos*, *Irena* < *eirene*. Rijetko su se takvi dvoglasnici na neki način održali u našem tekstu: *koine kaleidoskop, Mojra, Posejdon*¹¹.

Dok smo još na tlu grčkog vokalizma, ostaje nam da pomenemo i samoglasnik eta (η). U klasično doba starogrčkog jezika on je vrijedio kao dugo e: *ketos, alphabetos, diadema, Hellen, Homeros*. U kasnijim etapama razvitka grčkog jezika (u vizantijskoj eposi) taj samoglasnik promijenio je svoj kvalitet — počeo je da se izgovara kao obično /i/.

¹⁰ To treba shvatiti samo kao grafijsku činjenicu, a ne kao glasovnu. U našem jeziku nikad se fonološki slijedovi *au*, *eu* ne izgovaraju kao dvoglasnici, već kao dva zasebna i samostalna samoglasnika (B. D.).

¹¹ Detaljnije o evoluciji grčkih dvoglasnika u samom grčkom tekstu vidi u knjizi Grammont M. *Phonétique du grec ancien*, izd. Lyon, 1948; str. 25/27 i dalje.

To se odlično odražava u dvije varijante našega zajedničkog knjiž. jezika. U istočnoj varijanti prevladava vizantijski izgovor (itacizam), u zapadnoj — klasični grčki izgovor (etacizam). Srbi su kao pogranični narod imali prilike da čuju živ izgovor od Vizantijaca, Hrvati su više primali grčke riječi posredstvom latinskog. Sljedeći primjeri pokazuju kako su te dvije zamjene grčkog samoglasnika η varijantski suprotstavljene u našem jeziku:

istoč. varijanta:	zapad. varijanta	istoč. varijanta:	zapad. varijanta
aliluja	al ϵ luja	Isus	Jezus
am ϵ n	amen	Om ϵ r	Homer
Abis ϵ nija	Abe ϵ s ϵ nija	Jerusalim	Jeruzalem
Atina	Atena	Josip	Jozef
Vitlejem	Betlehem	klir(os)	kler
Jelin	Helen	Krit	Kreta
Getsimen	Getseman	mitropolit	metropolit
Irod(ijada)	Herod(ijada)	Dimitrije	Demetr(ije)
Irina (Jerina)	Irena	Magdalina	Magdalena ¹²

Zaustavićemo se na nekim od navedenih primjera. Zanimljivi su likovi nekih ličnih imena: *Rafajlo/Rafail/Rafael*; *Gavriilo/Gabriel*; zatim ženska imena *Magdalina/Magdalena*; *Margarita/Margareta*. Likovi sa zamjenom /i/ za grčku etu pripadaju istočnoj varijanti, dok oni sa /e/ potiču iz zapadne varijante. Pa ipak, u čuvenoj bugarštici sa čakavskog terena imamo naslov »Majka Margarita«. Tu bismo očekivali lik *Margareta*, ali toga nema. O uticaju istočnog modela uobličavanja grčkih imena na ovome području teško bi se moglo govoriti. Prije će biti da se u takvoj zamjeni grčkog samoglasnika (η) ispoljio refleks nekadašnjeg grčkog gospodarenja u Dalmaciji. U zapadnoj varijanti našeg jezika obično se upotrebljava lik *Atena* u oba značenja te riječi: 1) starogrčka boginja 2) prijestonica nekadašnje Atike i današnje Grčke. U istočnoj varijanti upotrebljava se lik *Atina* u oba ta značenja. A zapravo bi bilo ispravno da se u našem zajedničkom jeziku likom *Atena* označi starogrčka boginja, a grčka prijestonica da se označi likom *Atina*¹³. Dalje, neki likovi koje smo u našem izlaganju pripisali istočnoj varijanti već zastarijevaju, pa se i tamo odustaje od njih. Takve su riječi: *Om ϵ r*, *Jelin*, *Jelada* i sl. U tom pogledu zanimljivo je da navedemo naslove nekih savremenih djela: ugledni srpski klasičar M. Đurić napisao je istoriju *helenske književnosti* (a ne *jelinske!*). Za našu analizu zahvalna su imena *Isus* i *Josip*. Ona tako glase i u zapadnoj varijanti našeg jezika, iako bismo tamo očekivali *Jezus* i *Jozef*¹⁴. Kao biblijska imena, ona su težila da se normalizuju, jer su bila frek-

¹² Razumije se da to nijesu sve grčke riječi po etimološkom postanju, nego tu ima i hebrejskih pozajmica, ali one su ušle u slovenske jezike posredstvom grčkog ili pak latinskog jezika (B. D.).

¹³ Zbog toga što se u antičko doba grčka eta (η) izgovarala kao e, a u naše vrijeme Grci izgovaraju etu kao i (B. D.).

¹⁴ To ćemo i naći u zapadnim oblastima srpskohrvatskog jezika, naročito u Zagrebu, i uopšte u kajkavskom dijalektu, gdje je uticaj njemačkog jezika bio jači (B. D.).

ventna. Kod Srba je lik *Josip* narodno ime, dok je lik *Josif* knjiško. Lik *Isus* prevladao je u obje varijante književnog jezika, ali je zato lik *jezuit* — kao novija pozajmica — isto tako zajednički objema varijantama. Dakle, u jednom slučaju bio je jači lik istočne varijante, u drugom, pak, prevladao je lik zapadne varijante. Drugačije rečeno, stariji evropeizam uobličio se po istočnom modelu, mlađi po zapadnom.

Dosad smo analizirali uglavnom primjere koji su varijantski suprotstavljani, ali valja znati da ima podosta imenica u kojima je zamjena η sa [e] zajednička objema varijantama. Ima i onih u kojima je zamjena η sa [i] postala zajednička objema varijantama, ali odmah valja reći da je broj prvih znatno veći¹⁵. Ilustriramo našu tvrdnju sljedećim primjerima: *akademija, amnestija, alegorija, alfabet, eter, Izrael; Dimitrije, dimotiki, epitrahilj, iguman, manastir, skinija, putir, Sotir*. Za ovo se mogu dati i neka dodatna objašnjenja. Prije svega tu ima dosta ličnih imena, a zatim i crkvenih realija istočnog obreda — pa su oni ostali u onom obliku kako su se učvrstili kod Srba. Tako možemo protumačiti likove sa /i/ za η u obje varijante. Likovi sa /e/ za η u obje varijante mogu se objasniti kasnijim preuzimanjem, koje je obično išlo uz posredovanje latinskog i njemačkog jezika.

Na planu suglasnika ima takođe nekih zanimljivih pojava u smislu glasovne adaptacije grčkih pozajmica. Prije svega, tu dolazi suglasnik β u korijenskim i nastavčkim morfemama. Ta pojava harmoniše sa različitim izgovaranjem samoglasnika η . U našem jeziku ima dosta primjera gdje su dvije varijante suprotstavljene među sobom u tom pogledu. U pitanju su, opet, ne samo riječi grčkog etimološkog porijekla nego i mnogi biblizmi iz hebrejske i grčke mitologije. Daćemo nekoliko primjera radi ilustracije:

istoč. varijanta:	zapad. varijanta	istoč. varijanta:	zapad. varijanta
Avram	Abraham	Vitlejem	Betlehem
Avelj	Abel	Vizantija	Bizant
Vavilonija	Babilon	Vriseida	Briseida
Valtazar	Baltazar	Jelisaveta	Elizabeta
varvarin	barbarin	Jevrejin	Hebrej
Čavro	Čabro	heruvim	kerub(in)
Varnava	Barnaba	Jov	Job
Vartolomej	Bartolomej	lavirint	labirint
Venjamin	Benjamin	prezviter	prezbiter
Veronika	Berenika	Reveka	Rebeka
Savaot	Sabaot	sevastokrator	Sebastijan
simvol	simbol ¹⁶		

¹⁵ Zamjena grčke ete (η) našim i — suglasnikom usvojena je samo kod onih nosilaca našeg jezika koji su imali neposrednu granicu sa Grcima, pa su tako bili u prilici da čuju originalan grčki izgovor. Inače, u grecizmima knjiškog porijekla prevladao je latinsko-njemački način adaptacije grecizama.

¹⁶ Likovi kao što su: *simvol, Savaot, Sevastokrator* i sl. došli su posredstvom crkvenoslovenskog jezika, dok su riječi tipa *simbol, simbolisati* i sl. ušli u naš književni jezik iz zapadnoevropskih jezika, i to u novije doba.

37 b
→ n

Zaustavićemo se na nekim pojedinačnim primjerima. Tako, na primjer, u istočnoj varijanti imamo *Jevrej(in)*, ali *hebrejski* — koji pripada drevnim Jevrejima, ili disciplina *hebraistika*. Imamo, isto tako, *simvol vjere*, ali *simbol* uopšte (kao apelativ), zatim *simbolizam* itd¹⁷. Općenito možemo reći da u novijim evropeizmima grčkog porijekla prevladava zamjena /b/ za β i u istočnoj varijanti. Karakterističan je primjer *Liban*, jer smo u starim srpskim tekstovima (i u crkvenoslovenskom) imali *Livan* (u ruskom i danas tako)¹⁸.

0 ≤ 5
2

Za našu analizu važno je tretiranje grčkog suglasnika σ u intervokalnom položaju, a takođe u položaju iza sonanata. Istočna varijanta našeg jezika ima /s/ za grčko σ, a zapadna ima /z/. To važi samo kao načelno i orijentaciono pravilo. Navešćemo nekoliko primjera varijantski suprotstavljen:

4 - 2

istoč. varijanta:	zapad. varijanta	istoč. varijanta:	zapad. varijanta
Anastasija	Anastazija	farisej	farizej
Vriseida	Brizeida	prosodija	prozodija
Enosis	Enozis	teosofija	teozofija ¹⁹
filosofija	filozofija		
jerēs	herez(ij)a		
Jelišij	Elizej		
Tanasije	eutanazija		
Di(o)nisije	Dionizij		
Isus	Jezus		
Joso	Jozo		
Isidor	Izidor		
Jerusalim	Jeruzalem		
Mesopotamija	Mezopotamija		

7. intertekstualni p. obloga
a. d. z. sonanta L, M, N

U novijim pozajmicama imaćemo zamjenu σ sa /z/ i u istočnoj varijanti: *bizon*, *dijateza*, *dijapazon*, *entuzijast*, *mauzolej*, *simpozijum* itd. Mnogo rjeđe imamo /s/ za σ u zapadnoj varijanti: *kromosom* i sl. Neki od navedenih primjera zaslužuju zaseban komentar, svejedno da li je u njima zastupljeno /s/ ili /z/ kao zamjena za σ. Tako je lik *filozofija* prevladao, ali je vlastito ime *Sofija* prisutno čak i u zapadnoj varijanti našeg jezika (gdje bismo s razlogom očekivali *Zofija* — kako je to kod Poljaka i Čeha). U zapadnoj varijanti našeg jezika imamo lik *elizij*, a kod Srba je običnije *jelisij*. To pokazuje ime *Jelisije* (prijetimo se Vidakovićeva romana *Ljubomir u jelisijumu*) i prezime *Jelišić*. Isto tako prezimena *Josić*/*Jozić* reflektuju zamjenu grčkog σ²⁰.

¹⁷ Vidi o tom informaciju koju sadrži prethodna fusnota (B. D.).

¹⁸ Tu se sad ispoljila veza sa crkvenoslovenskim jezikom, koja je u ruskom vrlo živa i prisutna, a u našem jeziku grubo je prekinuta Vukovom reformom (B. D.).

¹⁹ Ko bi htio da stekne detaljniju statističku sliku o takvim likovima, korisno bi bilo da prelista priloženi rječnik u citiranoj knjizi Šetka J. *Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla*, izd. Šibenik, 1940.

²⁰ Karakteristično je da ćemo kod Hrvata naći obje glasovne varijante toga prezimena (*Jozić*/*Josić*), a kod Srba samo varijantu *Josić*.

Neke od navedenih riječi osveštane su crkvenom i vjerskom tradicijom, što zasad isključuje mogućnost njihovog ujednačavanja u obje varijante: *jeres/herез(ij)a*, *jeretik/heretik* itd.

U položaju iza sonanata L, N. R grčko σ zamjenjuje se u istočnoj varijanti sa /s/, u zapadnoj sa /z/. To je orijentaciono pravilo. Pri tome nam valja istaknuti da je zapadna varijanta u tome mnogo dosljednija, iz razumljivih razloga. To je, svakako, u vezi sa prethodnom obradom grecizama u latinskom i drugim zapadnoevropskim jezicima. Tako smo dobili u našem jeziku dublete *Persija/Perzija*, *Persej/Perzej*. Ima, razumije se, dosta likova sa ozvučenim sonantom (*arza*) — koji su zajednički objema varijantama, ali nema onih sa bezvučnim /s/ u tom položaju — u zapadnoj varijanti. U susjedstvu sa sonantom M, tačnije u položaju ispred njega, imamo u našem jeziku dvojaku zamjenu σ — obično varijantski suprotstavljenu: *košmos/kózmós*, *kosmonaut/kozmonaut*, *kosmopolit/kozmpolit*. Poticaj za to imamo već u starogrčkom originalu, tako da se može reći: ovdje se jedanput pošlo za pisanjem, drugi put za izgovorom. Zanimljiv primjer imamo kod Njegoša: *Luča mikrokozma*. Odavde bismo mogli izlučiti n. jedn. *mikrokozam*. Mislim da se tu radi o primorskom uticaju latinske kulture. U istočnoj varijanti imamo *kosmos*, u zapadnoj *kozmos*, ali je lik *kozmetika* zajednički objema varijantama. To se objašnjava novim pozajmljivanjem iz zapadnoevropskih jezika, jer industrija kozmetičkih proizvoda u naše dane nudi masu proizvoda s takvom robnom etiketom. Ovdje bih naveo još jedan crkveni termin, koji je običan kod katolika a nema ga kod pravoslavnih. To je riječ *krizma*, u kojoj takođe imamo σ u položaju ispred sonanta²¹.

Za glasovnu adaptaciju grecizama u našem jeziku važno je i to kako se tretiraju spiritus asper (') i grčko *kh* (X). Katkad dolazi do njihovog brkanja kod nas, ali mi ćemo — iz metodoloških razloga — razmotriti odvojeno jedno i drugo. Spiritus asper je zapravo neka vrsta h-glasa koji se razvija na apsolutnom početku riječi što počinju samoglasnikom. Njegova zamjena nije ista u dvije varijante našeg jezika. U istočnoj varijanti on se ponekad ispušta, u zapadnoj ne. Ukoliko se zamjenjuje, onda će biti *h* u objema varijantama. Evo nekoliko primjera za to: *Ad*, *istorija*, *Omira*, *Irod(ijada)*; *Had*, *istorija*, *Homer*, *Herod(ijada)*. Prva četiri primjera su iz istočne varijante, druga četiri iz zapadne. Uz to valja napomenuti da je *Omira* zastarjelo i kod Srba, i da je u istočnoj varijanti takva zamjena nedosljedna: imamo *istorija*, ali u isto vrijeme *histerija*, *polihistor*. U istočnoj varijanti, osim toga, imamo ponekad utisak da je riječ skraćena za cio jedan slog: *jerarh*, *jerarhija*, *jeroglif*, *Jeronim*. U stvari, tu je ispušteno /h/ kao zamjena za spiritus asper, a dalje su uslijedile popratne glasovne pojave. Pošto je u pitanju glas koji se slabo čuva u našim govorima, dešavaju se i različite druge supstitucije na našem tlu: *Jevrejin* < *Hebrej*, *Jelada* < *Helada*, *jelinizam* < *helenizam*, *Jelena* < *Helena*, *jeres* < *herез(ij)a*, *jeretik* < *heretik* itd. Primjeri bez /h/ pripadaju istočnoj varijanti, oni sa /h/ svojina su zapadne varijante. Slična su zbivanja i kad je u

²¹ Vidi o tom u već navođenoj knjizi Šetka J. *Hrvatski kršćanski termin...*; str. 139—141.

kh - h (Srbij) - istoč
 = k (zapad) - Hrvati

pitanju grčko *kh* (X) u našem tekstu. U istočnoj varijanti bolje se čuva /h/ kao zamjena pomenutoga grčkog suglasnika, dok u zapadnoj imamo često /k/ kao njegovu zamjenu. Pokazuju to sljedeći primjeri: *heruvim*, *Haldeja*, *hameleon*, *Hanaan*, *hemija*, *hinin*, *hirurgija*, *hlor(ofil)*, *hor-date*, *hor*, *horista*, *Hristina*, *hrizantema*, *hromosom*, *Hronos*, *hronika*, *melanholija* (na istoku); *kerub*, *Kaldeja*, *kameleon*, *Kanaan*, *kemija*, *kinin*, *kirurgija*, *klor(ofil)*, *kordate*, *kor*, *kòrist*, *Kristina*, *krizantema*, *kromozom*, *Kron*, *kronika*, *melankolija* (na zapadu). U novijim evropeizmicima grčkog porijekla imaćemo /k/ u obje varijante: *karakter*, *ko-lera*²². Ispušteno je /h/ u istočnoj varijanti kod ličnog imena *Risto* (prezime *Ristić*). U istoj varijanti ime *Hristina* nije jedini lik te riječi, već imamo u narodu još *Kristina* i *Krstinja* (ovo posljednje prema *Draginja* i sl.). Nedosljednosti ima u obje varijante, ali ovog puta više u zapadnoj. Neke od njih su rezultat normalizatorskih zahvata učenih filologa, na primjer: *sinhronija*, *dijahronija* — ali *kronika*. Zanimljivu nedosljednost u toj varijanti predstavlja lik *hiromantija* — ali *kirurgija* (u riječima istog korijena!). Često u toj zamjeni primjećujemo jak uticaj tradicije. Na primjer, izgovornim navikama srpskog naroda više bi odgovarali likovi *kronika*, *kirurgija* i sl., ali toga nema u istočnoj varijanti. Ima zanimljivih pojava u tom smislu kod naših novijih pisaca. Tako Isidora Sekulić piše *Kroniku palanačkog groblja*, a Ivo Andrić piše *Travničku hroniku*²³.

U našem zajedničkom knjiž. jeziku imamo varijantski suprotstavljene likove u kojima se smjenjuju /k/ i /c/. Prvo je odlika istočne varijante, drugo zapadne. Primjeri: *ostrakizam*, *Fenikija*, *kegar*, *Kipar*, *okean*; *ostracizam*, *Feničija*, *cedar*, *Cipar*, *ocean*. Zanimljivo je da i kod Njegoša imamo *Cipar*²⁴. Katkad jedan ili drugi lik zavisi od sfere upotrebe, pa ćemo tako imati *autokefalnost*, ali *encefalitis* i sl. U zapadnoj varijanti imamo ponekad likove sa /k/: *keramika*, *Skila*, *Bukefal* i sl. To je, svakako, rezultat novijih zahvata normalizacije. Zbog toga je i vrlo nedosljedno. Pa ipak, savremeni hrvatski pisac napisao je roman *Kiklop* (a ne *Ciklop*).

Zasebno valja tretirati umekšane grčke suglasnike *k* i *g* u našem tekstu. Pošto naš jezik ne zna za umekšane suglasnike, iz te situacije može se izaći dvjema divergentnim stazama: 1) zanemarivanjem dopunske artikulacije, 2) pomjeranjem takvih suglasnika do stepena mekih. I stvarno, u našem jeziku zastupljene su obje te zamjene. Za nas je zanimljiviji prelaz umekšanih grčkih suglasnika u naše meke, jer je to i odlika narodnog govora: *čelija*, *čir*, *Čiro*, *čirilica*, *čivot*, *čeramida*,

²² Karakteristično je da je u poljskom i ruskom tu zastupljeno /h/ kao zamjena za grčko (X), pa se navedene riječi tamo realizuju kao *charakter*, *cholera* i sl. (B. D.).

²³ Andrić je tu upotrijebio fonetizam koji je običniji u istočnoj varijanti, a Sekulićeva je mogla da bude pod uticajem njemačkog jezika. Upoređi u tome smislu naziv firme iz Novog Sada *Kemikalija*, a ne *Hemikalija*. Doduše, dokazna vrijednost posljednjega primjera malena je, jer je naziv potekao od ljudi bez filološkog obrazovanja.

²⁴ Upoređi ono mjesto gdje vladika oplakuje parcelisanje srpske zemlje, pa kaže: »Murat Srpsku, a Bajazit Bosnu /Dva Selima *Cipar* i Afriku/ Svaki nešto, ne ostade ništa...« Tu je Njegoš mogao da bude pod uticajem dalmatinskog uzusa, posredovanjem Boke i Dubrovnika.

Ničifor, prćija. Uz njih imamo likove: *kir, kivot, keramika, Nikifor* itd. Likovi iz druge skupine su nesumnjivo odlika knjiškog jezika. U našoj književnosti imamo *ćir Trpko* (kod Glišića), ali *kir Janja* (kod Sterije), *kir Geras* (kod Sremca). Takav lik ove lekseme mogao je da bude poduprt formulom *kiri elejson*. Neobično je da je u imenu arhimandrita preovladao narodni izgovor — *Ničifor Dučić*. Da su likovi sa /k/ pomalo pretenciozni, pokazuje i oslovljavanje Sremčevih popova: »Oče *Kirilo!*«, ali u naslovu *pop Ćira*. Zanimljiv je oblik *Macedonija*, koji danas zastarijeva²⁵. Još je lakše navesti primjere u kojima je grčko *ġ* zamijenjeno našim *đ*: *anđeo, ar(h)anđeo, kaluđer, liturđija* (apelativi); *Anđa, Randija, Arandelovac, Đurađ, Đerasim, Jeđupka* itd. (vlastite). U novijim pozajmicama nema toga prelaza *ġ > đ* (*metalurgija, siderurgija*). U riječima knjiškim i oficijalnim ostaje /g/: *Angelina* i sl. (prema narodnom *Anđa*).

Ovdje bih još pomenuo fonološki slijed /sh/ u našim grecizmima. On se tu pokazao veoma neotporan, pa se vrlo rijetko očuvao. Tako imamo *sholije, sholastika, shema* itd. U književnom jeziku sve se više u takvim formacijama čuje obično /š/: *šizma, šizofrenija, išijas* itd. Tu malo pomažu odrednice što ih daju naši veliki rječnici stranih riječi. Samo filolozi govore kod nas *shema, šizofrenija* i sl. Riječi iz omladinskog žargona *šiz, šizika* ne možemo ni zamisliti sa očuvanim slijedom /sh/. Prema tome, u jezičkoj upotrebi sve češće pobjeđuje ne ono što je pravilnije, već ono što je običnije.

U procesu adaptacije grčkih glasova u našem tekstu za nas je zanimljivo šta se dešava na kraju riječi. Velik broj stranih riječi utiče na preraspodjelu fonema i stvaranje novih suglasničkih skupina na završetku riječi i oblika. Kad su u pitanju grecizmi, valja naglasiti da se oni raspoznaju i po nekim početnim skupinama. Takve su, na primjer, /kt/ i /ps/ u riječima: *ktitor, ktetik, pseudonim, psalam* itd. Njima bismo mogli priključiti još skupinu /ks/ — u apelativima *ksilofon, kseroks, ksenofobija* i vlastitim imenima *Ksenija, Ksantipa, Ksenofon*²⁶. Utoliko više unijeli su grecizmi neobične skupine na završetku riječi u naš jezik: *MB-jamb, ditiramb, romb; SK-disk, obelisk, asterisk; KS — toraks, klimaks; NG — monoftong, diftong; GD — smaragd; MP — Olimp; RH — egzarh, monarh*. Valja još napomenuti da je mali dio takvih završetaka unesen iz grčkog izvora, nego su nastali u procesu uobličavanja na našem tlu.

²⁵ To je narodni srpski naziv, što se potvrđuje ruskim likom *Makedonija*, poljskim *Macedonia* i sl. Doduše, u našem jeziku može se u stranim riječima zanemariti umekšanost zadnjonepčanih suglasnika a može se i dalje razviti — do potpunog umekšavanja. Drugi način je odlika narodnoga govora, a prvi je knjiški.

²⁶ U većini štokavskih govora uprošćavaju se takve suglasničke skupine na početku riječi, što pokazuju domaće riječi *sovati* za *psovati* i strana riječ *Senija* za grčko *Ksēnija* (baš takav izgovor zabilježio sam u srednjoj Bosni, u selima oko Visokog, B. D.).

OBLIČKA ADAPTACIJA GRČKIH ELEMENATA

imenice ž. r.

Završetak grčkog n. sing. može da se preuzme u naš tekst, ali se češće on transformiše na našem tlu. U tome smislu moramo uzeti u obzir i neke tvorbenne završetke grčkih imenica. Imenica se deklinira u slovenskim jezicima — zavisno od gramatičkog roda i od završetka u ishodišnom padežu. Pošto je o svemu tome bilo već govora, mi ćemo u daljem izlaganju operisati nominativom jedn. grčkih pozajmica kao nečim poznatim. Počecemo od imenica ženskog roda na samoglasnik, jer je tu situacija najprostija. Ako se grčka imenica već u originalu završavala na -a, ona se neposredno priključuje slovenskom ženskom rodu: *alfa, delta, hetera, sfera, Vasilija*. Ali u grčkom je bilo imenica ž. r. koje su se završavale na druge vokale — na dugo *e* ili na dugo *o*. Tu se sad vrši prava oblička adaptacija u našem jeziku: *bazilika, drahma, ekloga, foka, hrisovulja*... Sve su se takve imenice završavale u grčkom na dugo *e*. Broj imenica ž. r. na -o nije bio velik ni u samom grčkom originalu, a na našem tlu sve su one morale da prime završno -a, ukoliko su zadržale ženski rod. Pa, ipak, neke su zadržale taj završetak (-o) i u našem tekstu: *Sapfo, Klio, Erato* itd. To je vjerovatno nastalo u uskom krugu filološki obrazovanih ljudi.

-is

Zasebnu skupinu čine imenice ženskog roda koje su se u grčkom završavale na -is (-*ksis*, -*psis*). U našem jeziku one najčešće primaju završetak -a. Primjeri: *apokalipsa, skepsa, sintaksa, taksa* itd. Tu se naš jezik oštro razlikuje od ruskog — gdje se pomenuti završetak iz grčkog originala često zadržava. Kod nas to biva vrlo rijetko (*ibis*, *iris*, *kiparis*, *klitoris*, *sinopsis*), i tada imenica prelazi u muški rod. U cijeloj toj skupini kao da se ocrtava podgrupa imenica na -sis. U našem jeziku one se obično završavaju na -za: *baza, analiza, geneza, oaza* itd. I tu se naš jezik razlikuje od ruskog — gdje ta podgrupa nije tako unificirana. Rjeđe se dešava da se u našem kontekstu takve imenice uobliče na -zija: *amnezija, hipokrizija, sinkrazija*. Zanimljiva je iz te skupine imenica *hairesis*, koja se kod nas realizuje u tri lika — od kojih dva pripadaju zapadnoj varijanti (*herezija, hereza*), a treći je svojina istočne (*jeres*). Ovaj posljednji lik je veoma usamljen i neobičan kod nas — čak i u imenicama domaćeg porijekla, a pogotovu u stranim.

-tia
-teia

Od imenica ženskog roda navešćemo još samo one što se završavaju na -tia ili -teia. U našem jeziku one su se polarizovale prema dvjema varijantama: u istočnoj se završavaju na -tija, u zapadnoj na -cija. Primjeri: *akrobatija, aristokratija, autokratija, birokratija, demokratija, despotija, teokratija, plutokratija, tehnokratija; akrobacija, aristokracija, autokracija... tehnokracija*. Likovi istočne varijante podražavaju grčki original, a uz to imaju oslonac u osnovnim imenicama od kojih su izvedeni (*aristokrat, akrobat, autokrat*...). Likovi zapadne varijante učvrstili su se pod uticajem latinskih formacija tipa: *alijenacija, bifurkacija, delegacija*... koji su imponovali svojom brojnošću. U istočnoj varijanti se ovaj završetak iz grčkih imenica dodaje katkad i zapadnoevropskim formacijama, na primjer, *garantija*. To je bilo podržano i glagolom *garantovati*.

Imenice m. r.
na eng. m. r.

Imenice muškog roda i u grčkom jeziku najčešće su se završavale na suglasnik. U tome slučaju neće biti nikakvih poteškoća u vezi sa njihovim uključivanjem u naše deklinacije. Ali bilo je i tamo imeničkih formacija koje su se završavale na samoglasnik (obično na -a). Budući da takvih tvorevina ima odranije u našem jeziku, i to od domaćeg materijala, neće ni tu biti poteškoća u razvrstavanju po pretincima pojedinih deklinacija. Većina grčkih imenica m. r. imala je sigmatski nominativ, na -os i na -es. U načelu oba ta završetka odbacuju se u našem tekstu: *Aleksand(a)r* < Aleksandros, *anđeo* < angelos, *asfalt* < asfaltos, *balzam* < balsamos, *disk* < diskos; *argonaut* < argonautes, *despot* < despotes, *kosmopolit* < kosmopolites itd. Mnoge od onih imenica u kojima se ocrta završetak -tes mogu se u istočnoj varijanti završavati na -a: *atleta*, *katiheta* i sl. U zapadnoj varijanti toga nema. Posebno valja tretirati vlastita imena iz te grupe. U njima se završetak originala čuva, ali ponekad i odbija. Tako smo dobili na našem tlu dublete tipa: *Apeles/Apel*, *Diogenes/Diogen*. U većini slučajeva kod nas će se, ipak, odbiti grčki završetak. Specifičan je slučaj kad je grčki završetak -eus u vlastitim imenima: *Ahilej*, *Odisej* < Achilleus, *Odysseus*. Kod nas se pogrešno uobičajio lik *Ahil* iz njemačkog jezika²⁷.

Ima izvjestan broj imenica koje su zadržale grčki završetak iz nominativa jednine -os: *abonos*, *demos*, *Eros*, *falos*, *ikonos*, *haos*, *kliros*, *kosmos*, *logos*, *melos*, *patos*, *parastos*, *termos*, *fotos*... Broj takvih imenica u našem jeziku dosta je ograničen. Zanimljivo je u tom pogledu vlastito ime *Makarios*, koje tako glasi samo kad se odnosi na Grka. Ako je riječ o Slovenu, imaćemo *Makarije*. Kod Rusa je običnije *Makar* (tako se zove jedan junak Gorkog i jedan Koroljenka). Neki apelativi na -os doživjeli su kod nas latinsku obradu, pa se sad završavaju na -us: *anonimus*, *asparagus*, *meniskus*, *eksodus*, *mošus*.

Evropeizmi grčkog porijekla najslabije su se održali ako su bili srednjeg roda u originalu. U našem tekstu oni veoma rijetko zadržavaju izvorni gramatički rod: *jevanđelje* < euangelion, *miro* < miron. Prenošenjem u naš tekst grčke imenice srednjeg roda većinom su pristupile muškom rodu, a nešto malo i ženskom. Prije ulaska u muški rod, grčke imenice srednjeg roda izgubile su karakterističan završetak -on u nominativu jednine: *licej* < lykeion, *mauzolej* < mausoleion, *idol* < eidolon, *met(a)r* < metron, *jelej* < elaiion, *lijer* < leiron itd. Neke od takvih imenica pristupile su ženskom rodu na našem tlu, nakon što su izgubile -on, -ion. Primjeri: *gimnazija* < gymnasium, *stihija* < stoichaion, *idila* < eidillion, *mantija* < mantion, *biblija* < biblion, *skorpija* < skorpion, *Vizantijska* < Byzantion. Posve je malen broj onih imenica koje su zadržale grčki završetak -on ili -ion: *stadion*, *afion*, *daimonion*, *lampion*, *embrion*; *etimon*, *ergon*, *grafikon*, *leksikon*, *odeon*, *elektron*, *semikolon*. Neke od njih uobličene su na latinski način, pa se sad završavaju kod nas na -ijum ili -ij: *barij(um)*, *berilij(um)*,

²⁷ Opširnije o tom vidjeti u vrlo zanimljivom i informativnom članku prof. Šimuna Šonje, *Grčki nazivi u hrvatskosrpskom tekstu* — u Zborniku radova Trebinjskog savjetovanja o pravopisnim pitanjima (decembar 1976); str. 3—4.

- ijum - SRBIJA
- u - HRVATI

kriterij(um), simpozij(um). Likovi na *-ijum* pripadaju istočnoj varijanti, a oni na *-ij* svojina su zapadne varijante²⁸.

U mnoštvu imenica srednjeg roda izdvajaju se formacije na *-ma/-matos*. Razumljivo je da one s takvom strukturom nisu mogle ostati u našem tekstu kao imenice srednjeg roda. Većinom su pristupile ženskom rodu: *shema, poema, lema, teorema, tema, panorama, paradigma*²⁹ itd. Među njima ima podosta dubletnih likova: *sistem/sistema, reum/reuma, trahom/trahoma, aksiom/aksioma*³⁰.

Pri kraju ovog izlaganja zanimljivo je da pomenemo slučajeve dvojake adaptacije, kad iz jedne grčke lekseme dobivamo na našem tlu dvije riječi. Do toga dolazi glasovnim ili obličkim putem, ali u krajnjoj liniji — to je u službi semantike. Tako imamo *amfibij* (životinja) i *amfibija* (tip tenka); *apostrof* i *apostrofa*; *dijagonal* (desen tkanine) i *dijagonala* (u geometriji); *empirej* i *empiriya*; *himna* (državna) i *himnus* (crkvena katolička); *oker* i *okra*; *period* i *perioda*; *tapet* i *tapeta*; *ton* i *tonus*; *trpeza* i *trapez*³¹. Ponekad se čak dešava da se neki grecizam ostvaruje kod nas u tri različita lika: *leksika, leksik, leksikon*; *stadijum, stadija, stadion*. Za naša razmatranja posebno su zanimljivi dubleti tipa: *pedagogija/pedagogika, ekonomija/ekonomika, grafija/grafika*. Likovi koje smo ovdje naveli na drugom mjestu zapravo su pridjevske tvorevine, koje su se poimeničile tek na našem tlu.

U smislu opštijih zaključaka o glasovnoj i obličkoj adaptaciji evropeizama grčkog porijekla mogli bismo kazati sljedeće: zbog velikoga broja takvih riječi u našem jeziku izgradio se već neki uzus o tome — kako ih treba izgovarati i deklinirati. Na glasovnom planu zanemaruje se sve što je strano našem repertoaru fonema, bez obzira radi li se o osnovnoj ili pak o dopunskoj artikulaciji tuđih fonema. Na obličkom nivou imenice grčkog porijekla dobro su se adaptirale, ali tek nakon dužeg perioda kolebanja. Tematika koju ovdje analiziramo bogatija je u našem jeziku za jednu dimenziju — nego u drugim slovenskim jezicima. Većina dubleta kod nas imaju obilježje jedne od dviju varijanata našeg zajedničkog knjiž. jezika. Pa ipak, u novije vrijeme takve razlike ponekad se i spontano ublažuju. Naime, noviji zahvati u smislu normalizacije koju provode učenici klasičari često daju iste rezultate. Tako smo u zapadnoj varijanti dobili likove *dijahronija, sinhronija*, a u istočnoj varijanti dobili smo *Homer, Heleni* — bez

²⁸ Tu ima dovoljno *glasovnih razloga* za različitu adaptaciju. U zapadnoj varijanti išlo se za skraćivanjem riječi, kako se i inače postupa sa grčkim završecima. Međutim, neposredno susjedstvo samoglasnika *i* i sonanta *j* iziskuje od nas artikulacioni napor, pa je sonant *j* sklon da se izbriše u tom položaju. To je moglo uticati na izbor u istočnoj varijanti, tj. opredjeljenje za duži oblik.

²⁹ Zanimljivo je da su svi slovenski jezici imali nekih nedoumica u vezi s uključivanjem takvih imeničkih tvorevina u svoj tekst. O tome vidi na odgovarajućim mjestima — u ranijem i potonjem izlaganju — o ruskom i poljskom jeziku (B. D.).

³⁰ Ne bi se reklo da su takvi likovi varijantski suprotstavljeni, već se oni kolebaju u istočnoj i zapadnoj varijanti.

³¹ Tu se jasno razabire da je lik *trpeza* stara pozajmica, koja je prošla kroz narodno sito (otud slogotvorno *r* u njoj, dok je imenica *trapez* novija pozajmica, i to knjiška).

ikakve namjere hrvatskih i srpskih filologa da ujednače pisanje. Međutim, njihova težnja da ostanu vjerni originalu dovela ih je do istih rješenja! Sa druge strane, i tradicija je jaka; pa će se i dalje na istoku pisati samo *hronika*, *hemija* a na zapadu samo *kronika*, *kemija*. U razmatranjima ove vrste mi ne možemo imati nikakvih namjera, za normiranjem, već se ograničavamo isključivo na opis pojava koje su obuhvaćene naslovom teme.

»ГРЕЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В СЕРБОХОРВАТСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ«

РЕЗЮМЕ

В этой статье автор рассматривает звуковую и морфологическую адаптацию европеизмов в сербохорватском литературном языке. Речь идёт, конечно, об европеизмах греческого происхождения. Греческое языковое влияние на территории сербохорватского языка начинается, так сказать, со времени возникновения славянской письменности. Грецизмы попадали в текст сербохорватского языка вначале посредством старославянского языка, а также и прямым образом — в особенности на востоке сербохорватской языковой территории, в Сербии. Вообще сербское феодальное государство было организовано по византийскому образцу. Оттуда пошло влияние культурное, литературное и языковое.

Современный литературный язык сербохорватский формировался в условиях культурной и политической разобщённости его носителей. В силу таких условий его формирования и функционирования, в общий литературный язык были внедрены предшествующие различные традиции в области литературы и языка, вообще в области культурной истории. Это сказалось и в процессе адаптации грецизмов в сербохорватском литературном языке. Несколько упрощённо можно сказать, что в западном варианте грецизмы утвердились в латинской огласовке, в то время как в восточном варианте сербохорватского языка они приняты в византийской огласовке.

В дальнейшем автор приводит и подвергает анализу несколько интереснейших примеров адаптации грецизмов в сербохорватском литературном языке, на уровне фонологическом равно как и на уровне морфологическом. В западном варианте мы встречаем грецизмы в огласовке латинской (Babilon, barbarin, Bizant; Atena, amen, aleluja, Abel) в восточном варианте в огласовке византийской (Vavilonija, varvarin, Vizantija; Atina, amin, aliluja, Avelj) В отношении морфологии западному варианту сербохорватского языка свойственны формы типа barij, berilij, kriterij, simpozij, восточному варианту свойственны формы типа barijum, berilijum, kriterijum, simpozijum.